

NƏSİMİ FƏLSƏFƏSİ İNSANLIĞIN DƏRKİDİR

Açar sözlər: Allah, Nəsimi, kamil insan, eşq, həqq, kamillik

Key words: God, Nasimi, perfect man, love, correctness, perfection

Ключевые слова: Аллах, Насими, совершенный человек, любовь, справедливость, совершенство

Nəsimi şəxsiyyətini, dünyaya baxış fəlsəfəsini, deyim-duyum bacarığını, ən yüksək şairlik simasını, əsrlərin daş yaddaşına nəqş edib, bu günümüzdə çatdıran onun təkrarolunmaz yaradıcılığıdır. Nəsimi yaradıcılığı qəzəl, müstəzad, tərcibənd, məsnəvi, müləmmə, rübai və tyuğlarla cilalanmış bir xəzinədir. Onun şeirlərini oxuduqca belə qənaətə gəlirəm ki, Nəsimi öz şeirlərini bədahətən demiş və sonradan yazıya almışdır. Çünki şeirlərindəki xitabən söyləmələr, şeir dilinin canlı danışq dilinə yaxın olması, çağırış xarakterli nidalar, ritorik suallar, əmr-fərman xarakterli deyim və duyumlar bu fikri söyləməyə əsas verir.

Nəsimi yaradıcılığının müəyyən məsələləri ədəbi nəzəri fikirdə öz əksini tapmışdır. Belə ki, 1.Ana dilində yazılan fəlsəfi qəzəlin banisi olması, 2.Azərbaycan türkcəsinin tarixi inkişafında Nəsimi yaradıcılığının müstəsna əhəmiyyəti, 3.Azərbaycan dilində ilk dəfə müstəzad, mürəbbə və tərcibənd yazan Nəsimi olmuşdur və s.

Lakin Nəsimi, sahili görünməyən ümmandır, onun sahilini fəth etmək çox çətinidir. Bu isə Nəsimi dühası, Nəsimi böyüklüyüdür. Məncə, Nəsimi dünyasını, Nəsimi böyüklüyünü anlamaq insanlığın dərkidir. Odur ki, Nəsimi məkan və zamana sığmayan insanlığın kamillik zirvəsidir. Bunu şair özü də laməkan olması və kövnü məkana sığmadığı ilə bəyan edir:

Gərçi bu gün Nəsimiyəm, haşimiyəm, qureyşiyəm,
Məndən uludur ayətim, ayətə, şənə sığmazam. (səh. 320)
Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam.
Gərçi mühiti- əzəməm, adım adəmdir, adəməm,
Tur ilə künfəkan mənəm, mən bu məkana sığmazam.
Zərrə mənəm, günəş mənəm, çar ilə pəncü şeş mənəm,
Surəti gör bəyan ilə, çünki bəyana sığmazam. (səh. 319)

Nəsimi cəsarəti, mübarizliyi, o dövrdə deyilməsi mümkün olmayan “ənəlhəq” sözünü bəyan etmişdir:

Sirri-ənəlhəq söyləyəm aləmdə, pünhan gəlmişəm,
Həm həq dəyəm, həq məndədir, həm xətm-i-insan gəlmişəm.(səh. 335)

Nəsimi “ənəlhəq” deməklə insanı elə bir əlçatmaz zirvəyə ucaltmışdır ki, bu zirvəni heç bir bəşər övladı fəth edə bilməmişdir. Bu insanlıq zirvəsi Nəsimi fəlsəfəsinin qayəsini təşkil edir.Lakin o dövrdə Nəsimi fəlsəfi duyumunun dərkinin dərkedilməzliyi ucbatından dayaz düşüncəli fanatiklər tərəfindən onun qətlinə fərman verilmişdi. Bu o dövrün cahillik kodeksidir.Bu gün isə Nəsiminin qətlinə fərman verənlər onun dərk olunmasını təbliğ edirlər. Bu isə müasir dövrün kamillik zirvəsidir.

Həq təalanın kəlamı nurdur,
Görməyən ol nuri həqdə durdur.
Çün ənəlhəq söyləyən Mənsurdur,
Gəldi İsrəfil əlində surdur.

Həq sözün gör ki, necə dürdanədir,
Həq sözünü bilməyənlər da nədir?
Cahilü nadan nə bilsin danə dūr,
Danəyi dana bilir kim, danədir.(səh. 580)

O, “həq məndədir” dedikdə özünün kamil insan olduğunu və kamillik fəlsəfəsini bəyan edir, Allah məni öz timsalında yaratmışdır deyir. Dünyada bəşər övladının, kamil insanın varlığının əsl qiymətini, şüurluluq dərəcəsinin ən yüksək zirvəsini Nəsimi fəth etmişdir, bu nəsimi zirvəsidir. İnsanın varlığı Allahı, dini-məfkurə anlayışını, ideya və ideologiyanı kəşf edir, onu yaşatmaqla yaşayır. Dünyada insan yoxsa bu anlayışların heç biri olmayacaq. Ona görə də Nəsimi kamil insanı dərk olunan, varlığın ən uca zirvəsi, kainatın bir zərrəsi və bütövlüyün əksi kimi tərənnüm edir.

Həq təala adəm oğlu özüdür,
Otuz iki həq kəlamı sözüdür.
Cümlə aləm bil ki, Allah özüdür,
Adəm ol candır ki, günəş üzüdür.

Adəm odur ki, cahanın canıdır,
Adəmə yol bulmayanlar fanidir.
Adəmin vəchinə sirri kainat,
Oxugil ki, qibleyi-rəhmanıdır.(səh. 585)

Nəsimi dünyaya bəyan edir, sanki fərman verir, mübarizliyə səsləyir, moizə oxumur. Nəsimi “mən” deyəndə mənəm-mənəmlik deyil, bəşər övladını, insanı nəzərdə tutur. İnsanın böyüklüyünü göstərməklə bərabər, onun dərk olunmasını təbliğ edir:

Ey Nəsimi, sən həqqi bil, həqqi iqrar eylə kim,
Çünki insanü bəşərsən, həq deyən insan mənəm!(səh. 396)

Nəsimi həqq əhlini insan və insanlıqdan kənar olanları şeytan adlandırır:

Nəfsin kim ki, bildi buldu həqqi,
Nəfsini bilməyənlər oldu şəqi...
Kim ki, bildi bunları insandır,
Bilməyən anı bil ki, şeytandır.(səh. 561)

Həmçinin Nəsimi gözəllik aşığıdır. Odur ki, o, öz sevgisini, bəşəri gözəli ilahi varlıq səviyyəsində tərənnüm etmişdir. Eşq sərkərdəsi olduğu üçün bu yolda canını fəda etmişdir:

Eşq ilə gəldi cəmiyi-ənbiya,
Eşqdir seyrü süluki-övlia.
Eşq ilə yola girərlər biriya,
Eşq ilə vasil olurlar tanıya.(səh. 575)

Nəsimi ədəbi məktəbini tam varlığı ilə dərk edən və bu yolda Nəsimi ideyalarına dirsəklənən bayatı ustası Sarı Aşiq XVII əsrdə belə bəyan etmişdir:

Mən Aşiq soy iləndir,
Şahmar da soy ilandır.
Nəsimi tək bu aşiq,
Yolunda soyulandır.

Bununla da Sarı Aşiq Nəsimi soyuna və ideyalarına bağlılığını söyləməklə onun davamçısı olduğunu bildirmişdir. Nəsimi ədəbi məktəbi, ideyaları uğrunda dərisi soyulmaqla fəxr edilən ədəbi məktəb deyildir, bu ədəbi məktəb elə bir fəlsəfi duyum məktəbidir ki, bunu Nəsimi fəth etmişdir. Odur ki, bu fəlsəfi duyum hələ də tam dərk olunmur:

Heç kimsə Nəsimi sözünü kəşf edə bilməz,
Bu quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq.(səh. 28)

Nəsiminin soyulması məsələsində Nəsiminin dözümlülüyü deyil, (dözümlülük qul fəlsəfi təlimidir) zülmün dərəcəsi, haqsızlığın ölçüsü avamlığın şiddəti, dərinliyi təbliğ olunmalıdır.

Nəsimi dinsiz, imansız, Allahsız deyildir. O dini elimləri dərinləndirən bilən alimdir. Bəyan edir ki, dünyada nəyə baxarsansa orada Allahı gör, Allah sənindir. Bu isə Allahın böyüklüyünü zaman və məkana sığmazlığıdır:

Hər nəyə kim, baxırsən anda sən allahı gör,
Qəncərü kim, əzm qılsan sümmə-vəchüllahı gör!
Bu ikilik pərdəsindən keç, hicabı rəf qıl,
Gəl bu birlik rövzənindən bax, bu sirrüllahı gör!(səh. 452)

Nəsimi bədii sual yaratmağı forma xatirinə deyil, bununla bir insan kimi, özünün kamilliyini nümayiş etdirir, həmçinin cəhəlat cahillərini qəflət yuxusundan ayılmağa səsləyir və aləmin vəhdətdə olduğunu bəyan edir:

Nə səbəbdəndir qəmər gah bədr olur, gahi hilal,
Sirri-xurşidin əcəb başında sövdası nədir?!

Niçün olmuş mərkəzi-xaki əcəb biçün misal,
Ya bu taqi-sərnügunun səqfi-minası nədir?! (səh. 462)

Dörd müxalif cəm olanda bil ki, əsması nədir,
Elm ilə bilgil anın ismi müsəmması nədir?!

Əhli- həq hər yerdə məskən dutsa həqdir mənzili,
Kəbəvü bütخانəvü məscid, kəlisası nədir?!

Dünyanın qalü qilindən keç, Nəsimi, fəriğ ol,
Aləmi-vəhdəti gözlə\ bunca qovğası nədir?! (səh. 464)

Nəsimi dünya miqyaslı bir şairdir, onun 600 illik yubileyi 1973-cü ildə YUNESKO tərəfindən qeyd edilmişdir.

Ədəbiyyat:

1. İmaməddin Nəsimi. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 1973.

Философия Насими – это познание человека

Резюме

Насими в своем творчестве воздвигает человека на самую высокую ступень. Основу его творчества составляет человек и его духовный мир. Поэт уверен, что человек способен достичь совершенства во всем. Поэтому его творчество – это призыв к человеку.

Nasimi's philosophy is the understanding of humanity

Summary

Nasimi thinks that, the human is the highest peak on his creativity. The basis of his creativity is the human and its inner world. The poet is sure that, if the human wants, he can achieve complete perfection. For this reason, the creativity of Nasimi is a watchword.